

China-Iran Relations from the Perspective of the 25-year Comprehensive Cooperation Agreement

Hongda Fan

Corresponding author, Professor, Middle East Studies Institute, Shanghai International Studies University, Shanghai, China.

Email: hongdafan2@gmail.com

 0009-0000-9067-8509

Saeideh Zarrin Najafabad

PhD student, History department, Fudan University, Shanghai, China.

Email: zarrin.saeede@gmail.com

 0009-0006-4778-975x

Abstract

Iran's Look East and China's Belt and Road Initiative jointly pushed the two countries to sign the 25-year comprehensive cooperation agreement in 2021. This document has attracted widespread attention from the international community. The 25-year agreement is certainly conducive to the deepening of Sino-Iranian relations, but its role should not be exaggerated. The tortuous process of reaching the agreement partly explains the differences in need between China and Iran for the deepening of bilateral relations. This article aims to answer what challenges Sino-Iranian relations face and how to objectively understand the relationship between the two countries. The hypothesis of this article is that the 25-year agreement will not allow China and Iran to form a very close relationship. Based on literature analysis and field work, this article argues that low political mutual trust, partial competition of industrial products, different understandings of Iran's regional status, US sanctions against Iran, and their respective internal affairs have indeed restricted the deepening of China-Iran relations. To a large extent, the implementation of the 25-year comprehensive cooperation agreement has become a yardstick for measuring China-Iran relations. So far, the 25-year agreement has not brought any surprises to China-Iran relations.

Keywords: China, Iran, 25-year plan, Middle East, International Relations.

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations

Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 10.22034/fr.2024.450515.1508

چشم‌انداز روابط ایران و چین از منظر توافق ۲۵ ساله

فن هونگدا

نویسنده مسئول، استاد دانشگاه، موسسه مطالعات خاورمیانه، دانشگاه مطالعات بین‌المللی شانگهای، شانگهای، چین.
Email: hongdafan2@gmail.com

 0009-0000-9067-8509

سعیده زرین نجف‌آباد

دانشجوی دکتر، گروه تاریخ، دانشگاه فودان، شانگهای، چین.
Email: zarrin.saeede@gmail.com

 0009-0006-4778-975X

چکیده

نگاه به شرق ایران و ابتکار کمربند و جاده چین به‌طور مشترک دو کشور را به امضای توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله در سال ۲۰۲۱ سوق داد. این سند توجه گسترده جامعه بین‌المللی را به خود جلب کرده است. توافق ۲۵ ساله قطعاً برای تعمیق روابط ایران و چین مفید است، اما در نقش آن نباید اغراق شود. روند پر پیچ و خم دستیابی به توافق تا حدی توضیح دهنده تفاوت‌های برآورد نیاز ایران و چین برای تعمیق روابط دوجانبه است. هدف این مقاله پاسخ به چالش‌هایی است که روابط ایران و چین با آن مواجه و چگونگی درک عینی رابطه بین دو کشور است. این مقاله بر اساس تجزیه و تحلیل متون و اسناد و بررسی میدانی، استدلال می‌کند که اعتماد متقابل سیاسی اندک بین طرفین، رقابت جزئی محصولات صنعتی، درک متفاوت از وضعیت منطقه‌ای ایران، تحریم‌های آمریکا علیه ایران و امور داخلی مربوطه طرفین، در واقع تعمیق روابط ایران و چین را محدود کرده است. اجرای توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله تا حد زیادی به معیاری برای سنجش روابط ایران و چین تبدیل شده است که تاکنون توافق ۲۵ ساله، هیچ نتیجه شگفت‌آوری برای روابط ایران و چین به ارمغان نیاورده است.

کلیدواژه‌ها: چین، ایران، برنامه ۲۵ ساله، خاورمیانه، روابط بین‌الملل.

مقدمه و بیان مسئله

از زمانی که دولت ایران پیش‌نویس نهایی برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله با چین را در ژوئن سال ۲۰۲۰ تصویب کرد، روابط ایران و چین بیشتر مورد توجه محافل سیاسی، دانشگاهی و افکار عمومی و بین‌المللی قرار گرفت. اما با این حال، روابط ایران و چین پیشرفت قابل توجهی نداشته است. ابراهیم رئیسی، رئیس‌جمهور سابق ایران، در سخنرانی خود در فرودگاه تهران قبل از پرواز به چین در فوریه سال ۲۰۲۳ گفت که وضعیت موجود روابط ایران و چین با ایدئال فاصله زیاد دارد، او در این سفر خود به چین، ابتدا متعهد به اجرای سند استراتژیک ۲۵ ساله خواهد بود. به گفته رئیس‌جمهور سابق ایران در سفر به چین، دو کشور، ۲۰ سند همکاری در حوزه‌های مدیریت بحران، گردشگری، ارتباطات و فناوری اطلاعات، محیط‌زیست، تجارت بین‌الملل، حقوق مالکیت معنوی، کشاورزی، صادرات و زمینه‌هایی از جمله بهداشت، رسانه، ورزش و میراث فرهنگی امضا کردند. رسانه‌های ایرانی اعلام کردند که بیشتر این اسناد همکاری ظرف دو ماه پس از امضا اجرایی خواهند شد (IRNA, February 14 and 20, 2023). این نشان می‌دهد که توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله می‌تواند در نهایت وارد فاز اجرایی شود. هدف این مقاله تحلیل فرصت‌ها، چالش‌ها و آینده احتمالی روابط دوجانبه از منظر توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله بین ایران و چین است.

۱. تولد قرارداد همکاری جامع ۲۵ ساله

قرارداد همکاری جامع ۲۵ ساله ارتباط تنگاتنگی با طرح نگاه به شرق ایران و ابتکار کمربند و جاده چین دارد. نگاه به شرق که بر مبادلات با کشورهای شرقی متمرکز است، انتخاب یا استراتژی دیپلماتیک ایران در سال‌های اخیر است. اگرچه برخی از محققان شرق را در اینجا با آسیا مرتبط می‌دانند، اما به زبان دیپلماتیک ایران، آسیا، آفریقا، کشورهای آمریکای لاتین و روسیه را که مانند ایالات متحده و سایر کشورهای غربی تحریمی علیه ایران اعمال نکرده‌اند، در برمی‌گیرد. تأکید ایران بر نگاه به شرق عمدتاً ناشی از دو عامل است. عامل اول این است که، ایالات متحده و دیگر قدرت‌های غربی به اعمال تحریم‌های شدید علیه ایران ادامه می‌دهند و ایران باید فشار غرب را متعادل سازد. عامل دوم اینکه نظم بین‌المللی در حال تعدیل است و نفوذ کشورهای شرقی در جهان در حال افزایش است. در آغوش گرفتن شرق تا حد

زیادی به معنای در آغوش گرفتن آینده است. چین جایگاه بسیار برجسته‌ای در دیپلماسی نگاه به شرق ایران دارد. از سوی دیگر، طرح یک کمربند و یک جاده که توسط چین در سال ۲۰۱۳ پیشنهاد شد، تمایل آشکاری به سمت کشورهای که از لحاظ جغرافیایی در غرب چین واقع شده‌اند، دارد. ایران یکی از کشورهای اصلی در غرب آسیا، منطقه همکاری مهم یک کمربند و یک جاده است؛ بنابراین چین تأکید خود را بر ایران افزایش داده است. به این ترتیب هدف طرح نگاه به شرق ایران و طرح کمربند و جاده چین از لحاظ معنوی تقریباً هم‌سوی هم هستند، که این هم‌سو بودن فرصتی برای تعمیق روابط ایران و چین را فراهم می‌کند. علاوه بر این، بازگشت به عادات و سنت‌های خود و آسیایی شدن آسیا در تعدیل نظام بین‌الملل نیز دلیل مهمی برای نزدیک‌تر شدن ایران و چین است (Anoushiravan, 2022, pp.8-27).

در ژانویه سال ۲۰۱۶، رئیس‌جمهور چین، شی جین پینگ، به ایران سفر کرد و طی آن سفر دو کشور بیانیه مشترک جمهوری خلق چین و جمهوری اسلامی ایران مبنی بر ایجاد مشارکت راهبردی همه‌جانبه را صادر کردند. ماده ۶ این سند که اولین ماده از حوزه همکاری اجرایی است، به‌صراحت بیان می‌کند که «هر دو طرف توافق می‌کنند که رایزنی‌ها و بحث‌هایی را با هدف انعقاد موافقت‌نامه همکاری جامع ۲۵ ساله دوجانبه انجام دهند.» با این حال، در حدود سه سال بعد از توافق، تقریباً هیچ اطلاعات عمومی در مورد همکاری جامع ۲۵ ساله وجود نداشت. آیا دلیل این امر چه می‌تواند باشد؟

از یک‌سو، زمانی که ایران و چین در اوایل سال ۲۰۱۶ اعلام کردند که یک مشارکت استراتژیک جامع برقرار می‌کنند؛ هم‌زمان با اجرایی شدن برجام در سال ۲۰۱۵ بود که دولت روحانی در ایران، قدرت‌های اروپایی و آمریکایی را در رتبه‌بندی دیپلماتیک در جایگاه بالاتری قرار داد که طبیعتاً بر اشتیاق تهران نسبت به چین تأثیر گذاشت. از سوی دیگر، چین نیز در آن زمان نسبت به تعمیق روابط خود با ایران محتاط بود. پس از روی کار آمدن دولت ترامپ در سال ۲۰۱۷، نگرش ایالات‌متحده نسبت به ایران بدتر از گذشته شد (Hongda, 2019, pp.3-21).

به‌ویژه پس از خروج ایالات‌متحده از برجام در ماه می سال ۲۰۱۸ و اعمال فشار حداکثری بر ایران، بسیاری از کشورها، از جمله قدرت‌های اروپایی، از ایران خارج شدند یا در حال حاضر همکاری با ایران را به حالت تعلیق درآورده‌اند. از آنجایی که برخی از تحریم‌ها علیه ایران دارای صلاحیت قضایی طولانی مدت بود، در نتیجه همکاری ایران و چین نیز به‌شدت تحت تأثیر قرار گرفت (Jacopo, 2022, pp.87-105).

در مواجهه با تشدید تحریم‌ها و خروج یکپارچه قدرت‌های غربی از ایران، ایران مجبور شد دیپلماسی خود را به حالت تعدیل درآورد، در نتیجه ایران تأکید بر نگاه به شرق و چین را افزایش داد. هم‌زمان، دولت ترامپ نیز سرکوب چین را تشدید کرد و روابط چین و آمریکا رو به وخامت رفت. به این ترتیب ایران و چین که هر دو با فشار حداکثری از سوی آمریکا مواجه بودند و هر دو کشور دارای برخی منافع مشترک دیگر بودند، به ایجاد یک مشارکت راهبردی جامع سرعت بخشیدند. در آگوست سال ۲۰۱۹، محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه ایران، به چین سفر کرد. در طول این سفر ایران نقشه راه برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله را به چین پیشنهاد داد (IRNA, October 1, 2019). محمد کشاورز زاده سفیر ایران در چین در اکتبر سال ۲۰۱۹ گفت: «وزیر امور خارجه ایران برنامه استراتژیک ۲۵ ساله همکاری ایران و چین را به چین پیشنهاد داده است ... ایران پیش‌نویس این برنامه را ارائه کرده و چین در حال بررسی این پیشنهاد است» (IRNA, October 13, 2019). در ۲۱ ژوئن سال ۲۰۲۰ دولت ایران پیش‌نویس نهایی برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله بین دو کشور را تصویب کرد، این پیش‌نویس شامل همکاری‌های سیاسی، امنیتی و دفاعی، کشاورزی، اقتصادی، فرهنگی، علمی، گردشگری، نفت و انرژی، زیرساخت‌های مخابراتی و فناوری، تجارت، بهداشت، حمل و نقل و زیرساخت‌ها و همکاری سیاسی دوجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی بود. بدیهی بود که پس از مذاکره و اجرای موفقیت‌آمیز این پیش‌نویس، ایران و چین ارتباط نزدیکی با یکدیگر خواهند داشت. با این حال، بسیاری از ایرانیان نگران این بودند که چنین همکاری‌های همه‌جانبه ایران را به شدت وابسته چین خواهد کرد و این امر باعث آسیب جدی به استقلال ایران خواهد شد. پس از اعلام این پیش‌نویس، محمود احمدی‌نژاد، رئیس‌جمهور سابق ایران، علناً دولت را به یک اقدام خیانت‌آمیز متهم کرد (همشهری آنلاین، ۲۰۲۰). در آن زمان شایعاتی در ایران منتشر شد مبنی بر اینکه، ایران برخی از جزایر واقع در جنوب کشور را به چین واگذار خواهد کرد و به نیروهای چینی اجازه استقرار در ایران را خواهد داد. این امر به‌طور مستقیم درد تاریخی ایران که توسط قدرت‌های جهانی مورد آزار و اذیت قرار گرفت بود را احیا کرد و برخی از ایرانیان را حساس و گوش به زنگ‌تر کرد که این موضوع باعث مخالفت مردم ایران با چین شد. کشورهای غیر دوست با ایران مانند آمریکا و رژیم صهیونیستی و برخی از رسانه‌های خارجی مانند بی. بی. سی فارسی و سایر رسانه‌ها نیز به برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله توجه زیادی کرده و گزارش‌ها یا اظهارات زیادی را منتشر کردند که باعث شد مخاطبان ایرانی احساس کنند که

منافع ملی قابل تضمین نیست و یا حتی در خطر است. از نظر تاریخی، ایران با کشورهای غربی بیشتر از کشورهای شرقی مانند چین در مبادله بوده است. علاوه بر این، از زمان شیوع ویروس کووید ۱۹، دیدگاه منفی ایرانیان نسبت به چین افزایش یافته است. در نتیجه دلایل فوق باعث تردید جدی در ایران نسبت به برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله با چین شد (Lanyu, 2020, pp.1-5).

با این وجود، مقامات ایرانی فعالانه فضای همکاری کامل با چین را ایجاد کردند. یک روز پس از اعلام این پیش‌نویس، محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه ایران، با وانگ یی، همتای چینی خود دیدار تصویری داشت. به گفته آقای ظریف، وزرای خارجه دو کشور در خصوص موضوعاتی از جمله ارتقای برنامه همکاری دوجانبه ۲۵ ساله گفتگو کردند (IRNA, June 24, 2020). در آن زمان، رسانه‌های رسمی ایران، وزارت امور خارجه ایران، دفتر رئیس‌جمهور ایران و سفیر ایران در چین، همگی حمایت خود را از طرح همکاری جامع ۲۵ ساله در صحن علنی اعلام کردند و از نیروهای خارجی به دلیل ممانعت از همکاری همه‌جانبه ایران و چین انتقاد کردند. آن‌ها همچنین شایعات مربوط به واگذاری برخی از حاکمیت ایران به چین را تکذیب کردند (Tehran times, July 17, 2020). تأثیرگذارترین شخصیت سیاسی ایران، رهبر معظم انقلاب آیت‌الله خامنه‌ای نیز از همکاری ایران و چین حمایت کرد. وی بیان نمود: برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله سند بسیار خوبی است و همکاری بلندمدت با چین برای ایران بسیار ارزشمند است (خبرگزاری رضوی، ۲۰۲۰).

پس از تصویب پیش‌نویس نهایی برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله توسط دولت ایران، مقامات چینی پاسخ عمومی مثبتی به این موضوع ندادند. به‌عنوان مثال، در ۱۳ جولای سال ۲۰۲۰، سخنگوی وزارت امور خارجه چین، هوآ چونینگ، در پاسخ به سؤال خبرنگاری مبنی بر اینکه آیا چین قصد دارد یک مشارکت اقتصادی و امنیتی جامع با ایران را امضا کند یا خیر، گفت: «در مورد موضوع خاصی که اشاره کردید، من هیچ اطلاعی از این وضعیت ندارم» (China's Ministry of Foreign Affairs, 2020). این امر پس از آن صورت گرفت که نیویورک تایمز محتوای به اصطلاح پیش‌نویس برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین را منتشر کرده بود. تعداد کمی از مقامات چینی یا رسانه‌های دولتی در آن زمان به‌طور علنی در مورد این موضوع صحبت کردند. با این حال، با قضاوت از نتایج بعدی و گزارش‌های رسانه‌های ایران، چین در حال انجام ارتباطات و رایزنی‌های مرتبط با ایران بوده است. به‌عنوان مثال، در سپتامبر سال ۲۰۲۰، محمود واعظی، مدیر دفتر

رئیس‌جمهور ایران، در جلسه دولت به اهمیت برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین اشاره کرد. وی گفت: «وزیر امور خارجه ایران به زودی به چین سفر خواهد کرد و در مورد برنامه جامع ۲۵ ساله با چین گفتگو خواهد کرد» (Pars Today, 2020). پس از تلاش‌های بی‌وقفه ایران و چین، وزرای امور خارجه دو کشور سرانجام در ۲۷ مارس سال ۲۰۲۱ توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله را امضا کردند و «برنامه‌ای کلی برای پیشبرد مشارکت راهبردی جامع ایران و چین را تهیه کردند». شایان ذکر است که در آن دوره، در مقایسه با اشاره‌های مکرر رسانه‌ها و سیاستمداران ایرانی به توافق ۲۵ ساله، چین اظهار نظر عمومی بسیار کمی داشت. سایت وزارت امور خارجه چین در گزارشی از مذاکرات وزرای خارجه دو کشور تنها در یک جمله به امضای این توافقنامه اشاره کرد و گفت: پس از پایان مذاکرات، وزرای خارجه دو کشور به‌طور مشترک طرح همکاری جامع ایران و چین را امضا کردند (Daily, 2021).

۲. عوامل اصلی ترویج تعمیق روابط ایران و چین

توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین، نه‌تنها نتیجه توسعه خوب روابط دوجانبه در گذشته است، بلکه نقشه راه تعمیق همکاری بین دو کشور در آینده است. این اولین بار است که جمهوری خلق چین و جمهوری اسلامی ایران چنین قرارداد دوجانبه بلندمدتی را امضا می‌کنند. در حال حاضر عوامل اصلی تعمیق روابط ایران و چین عبارت‌اند از:

۲-۱. ایران و چین در زمینه تولید صنعتی فضای کافی همکاری دارند

چه از نظر رده‌های صنعتی و چه از نظر کیفیت اکثر کالاها، چین در حال حاضر بسیار جلوتر از ایران است. در یک کنفرانس مطبوعاتی که توسط دفتر اطلاعات شورای دولتی چین در ۲۰ سپتامبر سال ۲۰۱۹ برگزار شد، میائو یو، وزیر صنعت و فناوری اطلاعات، بیان کرد که چین: «تنها کشور در جهان است که دارای تمام دسته‌بندی‌های صنعتی ذکر شده در طبقه‌بندی سازمان ملل متحد است» (Zhu, 2019).

در سال ۲۰۲۱، ارزش افزوده صنعت تولید چین ۲۷/۴ درصد از تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهد که نسبت به سال قبل ۱/۲ درصد افزایش یافته است، که

تقریباً یک‌سوم صنعت تولید جهانی را تشکیل می‌دهد و برای ۱۲ سال متوالی رتبه اول را در جهان به خود اختصاص داده است.^۱ قطعاً در بین کشورهای خاورمیانه، رده‌های صنعتی ایران نسبتاً کامل است. با تحریک اقتصاد مقاومتی عمدتاً با هدف مقابله با تحریم‌های بین‌المللی و مشخصه آن جایگزینی واردات، ظرفیت تولید داخلی ایران به‌طور مستمر بهبود یافته و حجم صادرات محصولات غیر پتروشیمی نیز رو به افزایش بوده است. با این حال، ظرفیت تولید موجود در ایران با نیازهای داخلی و صادراتی ایران فاصله زیادی دارد. دو کمبود بسیار برجسته در ظرفیت صنعتی کنونی ایران وجود دارد: اولاً، دسته‌بندی‌های صنعتی هنوز نسبتاً محدود هستند و هنوز نمی‌توان تعداد کمی از محصولات را تولید کرد. ثانیاً، در مجموع، کیفیت محصولات به‌طور کلی پایین است و محصولات تولید داخلی ایران اساساً انتخاب اجباری ایرانیانی است که توان خرید کالاهای وارداتی را ندارند. در حال حاضر ایران نیاز دارد ظرفیت تولید صنعتی خود را ارتقا دهد. این موضوع یک حمایت واقع بینانه بسیار برجسته برای تعمیق همکاری بین ایران و چین است و همچنین محتوای کلیدی همکاری همه‌جانبه ۲۵ ساله بین دو کشور است (Tasnimnews, 2022).

۲-۲. ایران و چین فضای کافی برای همکاری در ترویج تغییرات در نظم بین‌المللی دارند

تا آنجا که به چین مربوط می‌شود، از یک‌سو، چین به‌طور گسترده توسط جامعه بین‌المللی به‌عنوان دومین کشور قدرتمند جهان شناخته شده است و کشورهای بیشتری به‌طور مداوم انتظارات خود را برای مشارکت چین در امور بین‌المللی افزایش می‌دهند. از سوی دیگر، با توجه به تغییر شرایط داخلی و خارجی، استراتژی دیپلماتیک چین نیز دائماً در حال تعدیل است و ابتکار یا اشتیاق دیپلماسی چین نیز به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. تا آنجا که به ایران مربوط می‌شود، ایران از دهه ۱۹۹۰ از فرصت‌های خارجی مانند حملات نظامی آمریکا علیه رژیم صدام در عراق و رژیم طالبان در افغانستان، بهار عربی و رقابت بین قدرت‌های جهانی استفاده کامل کرده است. همراه با ابتکارات داخلی مانند اقتصاد مقاومتی، موقعیت ژئواستراتژیک، ایران اکنون از زمان تأسیس جمهوری اسلامی در شرایط بهتری قرار

1. Department of Industrial Development, National Development and Reform Commission.

دارد (Saman, 2020, pp. 313-328). مدتهاست که نظم بین‌المللی تحت سلطه قدرت‌های غربی، نه‌تنها برخی از کالاهای عمومی را به جهان ارائه داده است، بلکه آشکار کرده است که جهان حول محور قدرت‌های غربی عمل می‌کند. در این روند برخی از منافع کشورهای در حال توسعه آسیب دیده است.

علاوه بر این، در مواجهه با مشکلات بی‌پایان جدید، حتی قدرت‌های غربی نیز به‌طور فزاینده‌ای قادر به حفظ عملکرد نظم بین‌المللی موجود نیستند (Christian and Ayşe, 2023, pp. 1-22). ساختن یک نظم جدید بین‌المللی معقول‌تر که به نفع همه کشورها باشد، به نیاز فوری کشورهای زیادی تبدیل شده است و البته این همان چیزی است که ایران و چین به آن امیدوار هستند. به‌عنوان قربانیان تحریم‌های مستمر آغاز شده توسط رهبران نظم بین‌المللی موجود مانند ایالات‌متحده، هم ایران و هم چین شدیداً خواستار استقرار یک نظم بین‌المللی جدید و جهانی چند قطبی هستند. ایران و چین هر دو متعهد به ترویج ساختن نظم بین‌المللی جدید و فعالانه در جهت گسترش فضای بین‌المللی هستند. در این راستا دو کشور می‌توانند در چهارچوب توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله فضای بیشتری برای همکاری داشته باشند.

۲-۳. ایران و چین برای مقابله با فشارهای خارجی فضای کافی برای همکاری دارند

ایران و چین در حال حاضر از فشارهای خارجی شدید رنج می‌برند. جمهوری اسلامی ایران از بدو تأسیس تاکنون با تحریم‌های آمریکا و متحدانش و دشمنی کشورهای منطقه مانند رژیم صهیونیستی مواجه بوده است. در سال‌های اخیر، مهار پکن توسط واشنگتن به برجسته‌ترین ویژگی روابط چین و آمریکا تبدیل شده است. تا حد زیادی، متحدان ایالات‌متحده نیز با سیاست مقابله با چین واشنگتن در این روند همکاری کرده‌اند. ایران و چین در مواجهه با برخی فشارهای خارجی می‌توانند با یکدیگر همکاری نزدیک داشته باشند. در واقع، اگرچه ایران مدتهاست که تحت تحریم‌های بین‌المللی مورد حمایت ایالات‌متحده قرار گرفته است، چین در این مدت تعاملات خوبی با ایران داشته است. چین بزرگ‌ترین کشوری است که بیش از ده سال است با ایران مبادله و تجارت می‌کند و این موضوع نقش بسیار مثبتی برای ایران در مقابله با تحریم‌ها داشته است. به همین ترتیب، زمانی که چین در سال‌های اخیر بارها با انتقادات و فشارهای خارجی بر حقوق بشر، مانند مسئله سین کیانگ،

تبت، هنگ کنگ، تایوان و بسیاری از مسائل دیگر مواجه شد، ایران همیشه در کنار چین بوده است. اگرچه دستیابی به «محور» یا «ائتلاف» چین-ایران-روسیه تقریباً غیرممکن است، اما اظهارات در مورد آن در سال‌های اخیر غیرمعمول هم نبوده است. این امر تا حدی نشان‌دهنده کارایی همکاری ایران و چین برای مقابله با فشارهای خارجی است. در واقع می‌توان تصور کرد که چین، یک قدرت جهانی و ایران، یک قدرت منطقه‌ای با پتانسیل تبدیل شدن به یک قدرت جهانی، می‌توانند برای مقابله با فشارهای خارجی همکاری کنند (Nicole, 2022, pp. 164-183).

۳. چالش‌های تعمیق روابط ایران و چین

اگرچه به نظر می‌رسد ایران و چین زمینه‌ها و فرصت‌های زیادی برای همکاری دارند، واقعیت مبادلات بین دو کشور، چه قبل از امضای همکاری جامع ۲۵ ساله و چه پس از آن، چندان خوش‌بینانه نبوده است. در سال ۲۰۲۰، پس از اعلام دولت ایران مبنی بر تصویب پیش‌نویس برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله، واکنش عمومی نسبتاً منفی در ایران و واکنش نسبتاً بی‌تفاوت در چین تا حد زیادی مشکلات توسعه روابط ایران و چین رانشان داد. همکاری‌های همه‌جانبه ایران و چین همچنان با چالش‌هایی مواجه است که نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت، از جمله:

۳-۱- اعتماد متقابل سیاسی ناکافی بین ایران و چین

اگرچه به نظرمی رسد توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله روابط ایران و چین را به اوج جدیدی رسانده است، اما نمی‌توان این واقعیت را کتمان کرد که هنوز فقدان جدی اعتماد متقابل سیاسی بین دو طرف وجود دارد. عدم اعتماد متقابل سیاسی بین ایران و چین نه تنها در بین مردم، بلکه در بین مسئولان نیز وجود دارد. اینرسی ایران در برخورد با غرب و تصور اینکه غرب هنوز توسعه یافته‌تر است، همچنین برخی سوءتفاهم‌ها و تعصبات علیه چین و برخی مسائل بحث‌برانگیز که در چین وجود دارد، باعث شده است که تصویر چین در ایران چندان مثبت نباشد. اگر ایران بتواند آزادانه هدف همکاری بین قدرت‌های جهانی را انتخاب کند، احتمالاً چین اولین یا گزینه ایدئال برای انتخاب در نظر اکثر مردم ایران نیست. در مقایسه، نگرش مسئولان فعلی ایران در مورد چین به نسبت مثبت‌تر از عموم مردم است. علی‌رغم مخالفت گسترده افکار عمومی در ایران، تهران همچنان قرارداد همکاری جامع ۲۵ ساله با چین را امضا کرد. با این حال، زمانی که چین برخی از همکاری‌های خود

را که احتمالاً به دلیل فشار حداکثری ایالات متحده بر تهران بود را کندتر کرد یا حتی برخی روابط را به طور کامل قطع کرد، مقامات ایرانی شکایت کردند که از آنجایی که پکن علناً اعلام کرده است که سیاست ایران چین وابسته به تحریم‌های آمریکا نیست، پس در این صورت چرا چین در همکاری با ایران فعال‌تر نیست؟ روابط چین و آمریکا برای مقامات ایرانی بسیار نگران‌کننده است و تهران به شدت نگران است که ایران به مهره یا وزنه‌ای در سیاست چین در قبال ایالات متحده تبدیل شود. از دیدگاه چین، موقعیت برجسته روابط چین و آمریکا در دیپلماسی کلی چین و همچنین واقعیت اینکه ایران از تحریم‌های شدید بین‌المللی که توسط ایالات متحده اعمال شده است، رنج می‌برد و دیپلماسی متوازن چین در خاورمیانه، برخی سوءتفاهم‌ها در مورد ایران و این واقعیت که ایران دارای برخی مسائل بحث‌برانگیز و ... است، باعث شده جایگاه ایران در دیپلماسی چین چندان برجسته نباشد. حتی در خاورمیانه نیز به سختی می‌توان گفت که ایران به طور قطع انتخاب اول دیپلماسی چین است. در کنار تجربه دیپلماسی ایران که در زمان‌های مختلف بین شرق و غرب در نوسان و سال‌ها در گرداب سیاست بین‌الملل بوده، آسان نیست که از سوی چین در جایگاه اعتماد بالایی قرار گیرد. چین همچنین تا حدودی نگران گزینه‌های دیپلماتیک ایران در آینده و پس از لغو تحریم‌های ایران است. فقدان اعتماد سیاسی متقابل ایران و چین محدودیتی را ایجاد کرده است که نمی‌توان آن را در تعمیق روابط دوجانبه نادیده گرفت.

۳-۲. چالش‌های اقتصادی و تجاری روابط ایران و چین

برای مدت طولانی همکاری‌های اقتصادی و مبادلات تجاری به‌عنوان سنگ بنای ارتقا و حفظ روابط ایران و چین تلقی می‌شد. اما حتی در این زمینه، چالش‌هایی برای روابط ایران و چین شروع به پدیدار شدن است (Abdol and Seyede, 2023, pp. 218-252). همان‌طور که قبلاً ذکر شد، مقامات ایرانی در واکنش به فشارهای ناشی از تحریم‌ها، در سال‌های اخیر اقتصاد مقاومتی را ترویج دادند که مشخصه آن جایگزینی واردات است. به‌علاوه سیاست دیگر تهران بر مبنای افزایش صادرات کالا به کشورهای همسایه است و این امر تأثیر خاصی بر صادرات کالاهای ارزان‌قیمت و متوسط چین به ایران و مناطق اطراف آن خواهد داشت. به عبارت دیگر، دو کشور در این زمینه رابطه رقابتی خواهند داشت. در حال حاضر، آنچه مسئولان و مردم ایران به شدت از چین نیاز دارند، واردات مستقیم کالا نیست، بلکه سرمایه‌گذاری

مستقیم چین برای ایجاد خطوط تولید در ایران است. این امر نه تنها بخشی از مشکل اشتغال ایران را حل می‌کند، بلکه توانایی صادرات ایران به کشورهای همسایه را نیز افزایش می‌دهد. اما به دلیل تحریم‌های اعمال شده علیه ایران و عوامل دیگر، سرمایه‌گذاری مستقیم چین در ایران نسبتاً محدود شده است و نمی‌تواند پاسخگوی تقاضای ایران برای همکاری با چین باشد.

علاوه بر این، کالاهای گران‌قیمت چین نیز با چالش‌های بسیاری در بازار ایران مواجه خواهند شد. دو دلیل اصلی برای اثبات این موضوع وجود دارد، یکی اینکه قیمت محصولات گران‌قیمت چین پایین نیست. دوم اینکه محصولات مشابه کشورهای پیشرفته اروپایی و آمریکا و حتی ژاپن و کره جنوبی از محبوبیت بیشتری نزد ایرانیان برخوردار است. اگر حداقل در این برهه زمانی قیمت کالاها برای متقاضی جذاب نباشد، به نظر می‌رسد سهم بازار محصولات گران‌قیمت چین در ایران خوش‌بینانه نیست. تحریم‌های بین‌المللی که ایران همچنان از آن رنج می‌برد تا ابد ادامه نخواهد یافت. پس از برداشته شدن یا حتی کاهش تحریم‌ها، بازار ایران شاهد محصولات بیشتر اروپایی، آمریکایی و ژاپنی و کاهش قیمت‌ها خواهد بود که این امر چالش بزرگی برای محصولات چینی خواهد بود. اگر چین خواهان تعمیق همکاری‌های اقتصادی و تجاری با ایران است، باید سرمایه‌گذاری مستقیم در ایران را برای ایجاد پایگاه‌های تولید افزایش دهد. این امر نه تنها به این دلیل است که ایران ترجیح می‌دهد از این طریق همکاری کند، بلکه به این دلیل است که می‌تواند هزینه‌های تولید را کاهش دهد و در نتیجه مزیت قیمتی به دست آورد.

۳-۳. ایران و چین در برخی زمینه‌های دیپلماتیک منافع متفاوتی دارند

اگرچه جمهوری اسلامی در برخی زمینه‌ها به دستاوردهای توسعه‌ای دست‌یافته است و پتانسیل تبدیل شدن به یک قدرت جهانی را دارد، اما ایران در حال حاضر و برای مدت طولانی تنها یک قدرت منطقه‌ای با نفوذ جهانی در چند زمینه است. چین به‌طور گسترده توسط جامعه بین‌المللی به‌عنوان دومین کشور قدرتمند جهان شناخته شده است. ایران و چین به‌عنوان کشورهایی در سطوح مختلف در ساختار بین‌المللی، تفاوت‌هایی در خواسته‌های دیپلماتیک و روابط خارجی خود دارند. روابط با قدرت‌های جهانی هسته اصلی دیپلماسی کنونی چین است و روابط چین و آمریکا برای چین در جایگاه اصلی قرار دارد (Hadi and Shahrouz, 2023, pp.134-156). اهمیت روابط سالم چین و آمریکا برای توسعه چین بدیهی است.

با این حال، سیاست‌گذاران فعلی ایران به‌عنوان کشوری که دهه‌ها با ایالات‌متحده در تضاد بوده و به‌طور مستمر توسط واشنگتن تحریم شده است، به‌وضوح امیدوارند که چین به مقابله با ایالات‌متحده ادامه دهد که این عمل ممکن است فشار بر ایران را کاهش دهد. در یک کلام می‌توان گفت، واشنگتن حتی اگر به دلیل تنش در روابط آمریکا و چین، فشار بر ایران را کاهش ندهد، ایران می‌تواند همراهانی در مسیر مقاومت در برابر فشار آمریکا پیدا کند. مشابه با این موضوع، تا به امروز، هنوز صداهایی در چین شنیده می‌شود که ادامه تقابل ایران و آمریکا را برای چین مفید می‌دانند. بدیهی است که چه نگاه ایران به روابط چین و آمریکا باشد و چه دیدگاه چین نسبت به روابط ایران و آمریکا، بازهم تضادهایی با منافع طرف مقابل وجود دارد.

همچنین تفاوت‌هایی در خواستارهای دیپلماتیک ایران و چین در خاورمیانه به‌ویژه غرب آسیا وجود دارد. چین بر اساس منافع خود سال‌هاست که دیپلماسی متوازن را در غرب آسیا اجرا کرده و روابط نسبتاً خوبی را با همه کشورهای بزرگ در خاورمیانه حفظ کرده است. در واقع، چین نمی‌خواهد شاهد ظهور تنها یک کشور قدرتمند در خاورمیانه باشد. اگر خاورمیانه که از موقعیت ژئواستراتژیک برتری برخوردار است، به‌طور کامل توسط یک کشور یا یک گروه متحد متشکل از چندین کشور کنترل شود، به احتمال زیاد برای منطقه و حتی جهان عواقب فاجعه باری خواهد داشت. درک دیپلماسی متوازن چین در خاورمیانه برای ایران آسان نیست. به‌عنوان مثال، بسیاری از ایرانیان، از جمله برخی از مقامات، تعجب می‌کنند که چگونه چین می‌تواند روابط دوستانه خود را با کشورهای خاورمیانه که دشمن متقابل یکدیگر هستند حفظ کند. حتی برخی از ایرانیان دیپلماسی خاورمیانه‌ای چین را غیراصولی می‌دانند. جمهوری اسلامی از دیرباز نگران دیپلماسی چین با دو رقیب منطقه‌ای ایران یعنی عربستان سعودی و رژیم صهیونیستی بوده است. اگرچه ممکن است میانجی‌گری موفق چین در روابط ایران و عربستان در مارس سال ۲۰۲۳ تردیدهای تهران در مورد چین را کاهش داده باشد، اما رفع کامل آن‌ها دشوار خواهد بود. علاوه بر این، از طرف دیگر عوامل مذهبی اسلامی در دیپلماسی ایران گاهی چین را نگران می‌کند.

۴-۳. شرایط داخلی مربوطه و تحریم‌های بین‌المللی چالش‌هایی را برای روابط ایران و چین ایجاد می‌کند

ایران و چین کنونی کشورهایی با رژیم یا دولت بسیار قوی هستند. اعتراضات مردمی و ناآرامی‌های اجتماعی مکرر از سال ۲۰۰۹ نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی با چالش‌های فزاینده‌ای در حوزه حکومت‌داری مواجه است. آخرین آشفتگی اجتماعی، که از اواسط سپتامبر سال ۲۰۲۲ آغاز شد، به‌وضوح نشان داد که فشار برای تغییر که ایران با آن مواجه است، به‌طور فزاینده‌ای برجسته شده است (Asef, 2023, pp. 19-31). اگر جمهوری اسلامی نتواند به خواسته‌های مردم برای تغییر پاسخ مؤثری بدهد، وقوع مکرر اعتراضات عمومی و اقدامات عمدی نیروهای متخاصم در داخل و خارج به‌تدریج باعث از دست دادن توانایی حکومت برای اقدام خواهد شد، که قطعاً در امور داخلی و دیپلماسی ایران تأثیر خواهد داشت. از سوی دیگر، اگرچه چین از زمان اجرای سیاست اصلاحات و گشایش، دستاوردهای چشمگیری در اقتصاد داشته است، اما مشکلات و تناقضات زیادی در این روند به وجود آمده است. توسعه داخلی چین نیز تا حدی وارد دوره حساس‌تری شده است. وضعیت داخلی ایران و چین احتمالاً بر دیپلماسی آن‌ها و بر روابط دوجانبه تأثیر می‌گذارد. در مقابل، تأثیر بالقوه تحولات داخلی ایران بر دیپلماسی بارزتر است (Julia, 2020).

علاوه بر این، ایران همچنان تحت فشار تحریم‌های شدید قرار دارد که بدون شک چالشی برای همکاری ایران و چین است (Foad and Esfandia, 2017, pp. 200-323). صلاحیت طولانی مدت تحریم‌های آمریکا علیه ایران و جایگاه بین‌المللی دلار آمریکا در دنیای امروز، تأثیر منفی آشکاری بر تعمیق همکاری چین با ایران را داشته است. در مواجهه با خطر تحریم‌های آمریکا، چین در سال‌های اخیر در تعلیق یا کاهش همکاری با ایران به سایر کشورها پیوسته است. برای چین و شرکت‌های آن، هیچ مشکلی برای دنبال کردن سود و اجتناب از ریسک وجود ندارد. این یک پدیده بسیار عادی در مبادلات بین‌المللی است، اما بسیاری از ایرانیان دیدگاه متفاوت نسبت به این موضوع دارند. آن‌ها معتقدند که سیاست چین در قبال ایران همچنان در برابر فشارهای آمریکا سر تعظیم فرود آورده یا گفته‌ها و اعمال چین با دیپلماسی ایران ناسازگار است. آن‌ها درک نمی‌کنند چرا چین، که قوی‌تر شده، هنوز این‌قدر از ایالات متحده می‌ترسد. صادقانه بگوییم، سیاست فعلی چین در قبال ایران که تحت فشار حداکثری است، احتمالاً تأثیر خاصی بر روابط ایران و چین در آینده خواهد داشت.

۴. چه کاری را ایران و چین باید فوری انجام دهند؟

با همه موانع و چالش‌هایی که پیش‌روی هر دو کشور است، روابط ایران و چین بر اساس توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله چگونه توسعه خواهد یافت؟ اگرچه رهبران ایران و چین بارها از روابط دوجانبه سخن گفته‌اند، اما نمی‌توان انکار کرد که هنوز شکاف نسبتاً آشکاری بین تبلیغات رسمی و توسعه واقعی روابط وجود دارد. در مورد روابط دوجانبه هم در چین و هم در ایران دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. نیروی محرکه اصلی روابط ایران و چین چیست؟ آقای ظریف وزیر سابق امور خارجه ایران زمانی در مصاحبه‌ای گفته بود که اساس همکاری ایران و چین منافع آن‌ها است. منافع مبادلات را تقویت می‌کند، مبادلات می‌تواند دوستی را تقویت کند و البته مبادلات دوستانه می‌تواند مزایای بیشتری ایجاد کند. ایران و چین سابقه همکاری طولانی دارند و در حال حاضر هر دو کشور با مشکلاتی در توسعه مواجه هستند که همکاری دوجانبه را امکان‌پذیرتر و فوری‌تر می‌کند. در واقع زمان آن فرا رسیده است ایران و چین که به یکدیگر نیاز دارند، به توسعه روابط دوجانبه سرعت بخشند. برای این منظور، دو کشور نیاز فوری به حل مسائل زیر دارند:

۴-۱. ایران و چین باید موقعیت بین‌المللی یکدیگر را به‌طور عینی‌تری درک

کنند

از یک‌سو، چین باید متوجه شود که ایران کشوری با پتانسیل تبدیل‌شدن به یک قدرت جهانی است. بر اساس گزارشی که صندوق بین‌المللی پول در آوریل سال ۲۰۲۳ منتشر کرد، تولید ناخالص داخلی ایران از نظر برابری قدرت خرید در بین ۱۹۳ کشور در رتبه بیست و دوم قرار دارد. جروزالم پست رژیم صهیونیستی در گزارشی در ژانویه سال ۲۰۲۳ حتی بر این باور بود که تولید ناخالص داخلی ایران در رتبه یازدهم جهان قرار دارد. علاوه بر این، با توجه به ذخایر انرژی و منابع و موقعیت برجسته ژئواستراتژیک ایران و همچنین با بیش از ۸۵ میلیون نفر جمعیت و مساحت ۱/۶ میلیون کیلومتر مربع، ایران نیرویی است که تا حد زیادی می‌تواند در رقابت بین قدرت‌های جهانی تأثیرگذار باشد. بنابراین نمی‌توان ایران را صرفاً یک کشور بزرگ معمولی در خاورمیانه دانست. به همین دلیل چین باید جهت‌گیری دیپلماتیک خود را نسبت به ایران ارتقا دهد.

از سوی دیگر، ایران نیز باید نقش چین در جهان را بیشتر درک کند. پس از امضای برجام در ژوئیه سال ۲۰۱۵، بی‌تفاوتی دولت روحانی نسبت به چین واقعاً باعث نگرانی سیاست‌گذاران و محققان چینی شده است. آن‌ها واقعاً می‌خواهند بدانند که ایران چگونه به روابط ایران و چین نگاه می‌کند. آیا چین تنها یک انتخاب دیپلماتیک اجباری در شرایطی است که ایران عمیقاً تحریم شده است؟ ایرانی‌ها، به‌ویژه تصمیم‌گیرندگان ایرانی، باید بدانند اگرچه چین هنوز کاستی‌های زیادی دارد، اما چین امروز به یکی از تأثیرگذارترین کشورهای اصلی در جهان تبدیل شده است. حتی اگر روابط ایران و آمریکا و سایر کشورهای غربی بهبود یابد، برای ایران، چین همچنان ارزش خاص خود را خواهد داشت که قابل جایگزینی نیست. علاوه بر این، بدون دوستی قدرت‌های شرقی به‌منظور برقراری موازنه، دستیابی ایران به همکاری طولانی‌مدتی که از قدرت‌های غربی می‌خواهد، دشوار خواهد بود. در مجموع، هم چین و هم ایران باید شرایط یکدیگر را جدی‌تر بگیرند (Anoushiravan, 2018, pp.1-20).

۴-۲. ایران و چین نیاز فوری به انجام برخی از پروژه‌های همکاری دارند

اگرچه برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین از ژوئن سال ۲۰۲۰ توجه گسترده‌ای را به خود جلب کرده و در مارس سال ۲۰۲۱ به امضا رسیده است، غیرقابل انکار است که همکاری کنونی بین دو کشور نمی‌تواند با حس و حال ناشی از امضای برنامه ۲۵ ساله برابری کند. تاکنون، برنامه جامع ۲۵ ساله روابط ایران و چین را به سطح بالاتری ارتقا نداده است و دو طرف نیاز فوری به آغاز برخی پروژه‌های همکاری خاص یا متداول دارند.

از یک‌سو، در مقایسه با واردات کالاهای ساده، آنچه ایران بیشتر به آن نیاز دارد این است که شرکت‌های قدرتمند مستقیماً در ایران شعبه زده و پایگاه‌های تولیدی خود را ایجاد کنند. این امر نه‌تنها پاسخگوی نیازهای بازار داخلی ایران است، بلکه قابلیت صادرات ایران به کشورهای همسایه را افزایش می‌دهد و فرصت‌های شغلی را برای ایرانیان فراهم می‌کند. از سوی دیگر، هم دولت و هم شرکت‌های چینی توانایی و تمایل سرمایه‌گذاری در خارج از کشور را دارند. اگر سرمایه‌گذاران چینی خطوط تولید خود را در ایران مستقر کنند، به معنای کاهش قابل توجه هزینه‌های نیروی کار، افزایش شناخت محصولاتشان در بازار ایران و دسترسی آسان‌تر به بازارهای اطراف ایران است. البته می‌توان تا حدودی از رقابت بین کالاهای چینی و ایرانی نیز جلوگیری کرد. شایان ذکر است که بازار ایران در خاورمیانه، آسیای مرکزی، آسیای

جنوبی و قفقاز دارای نفوذ قابل توجهی است. بنابراین، همکاری اقتصادی چین با ایران باید بر بازارهای بزرگتر اطراف آن نیز متمرکز شود (Iran Press, April 5, 2022; Mehrnews, May 10, 2023). پکن باید با تهران همکاری کند تا به دنبال همکاری دوجانبه در مورد چگونگی غلبه بر تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بر ایران باشند. چین نمی‌تواند کورکورانه منتظر برداشته شدن تحریم‌ها پیش از آغاز همکاری عمیق با ایران باشد، زیرا در این صورت چین بسیاری از فرصت‌های همکاری را در ایران از دست خواهد داد.

۳-۴. چین باید به ایران کمک کند تا روابط خارجی خود را بهبود بخشد

تضادهای ریشه‌دار ایران و عربستان سعودی و رژیم صهیونیستی و همچنین رویارویی مستمر ایران و ایالات‌متحده بر سیاست چین در قبال ایران تأثیر منفی گذاشته، که تا حد زیادی برای دیپلماسی چین در خاورمیانه مساعد نیست. ایرانی که با جامعه بین‌الملل ادغام‌تر باشد، نه‌تنها برای توسعه خود و صلح خاورمیانه و جهان مفید است، بلکه در راستای منافع ملی کنونی چین هم قرار دارد. بنابراین، این یک گزینه برای چین است که فعالانه به ایران در بهبود روابط خود با جهان خارج کمک کند. البته گرفتن تأییدیه ایران در این زمینه راحت‌تر است. پس از آنکه چین سال‌ها به‌شدت خواهان صلح در خاورمیانه بود، ابتکار امنیتی بین‌المللی خود را پیشنهاد کرد. این موضوع باعث خوشحالی است که چین در مارس سال ۲۰۲۳ با موفقیت در برقراری روابط میان عربستان سعودی و ایران میانجی‌گری کرد و به دو کشور بزرگ غرب آسیا کمک کرد تا به توافقی بر سر عادی‌سازی روابط برسند (Rauf and Bahareh, 2024, pp.125-148).

از آنجایی که دولت ترامپ در ماه می سال ۲۰۱۸ به‌طور یک‌جانبه از برجام خارج شد، باعث شد که موضوع هسته‌ای ایران دوباره رو به زوال رود. چین همچنان به‌طور سازنده در مذاکرات برای ازسرگیری اجرای برجام و ترویج حل‌وفصل سریع و مناسب موضوع هسته‌ای ایران شرکت کرد. واضح است که چین از تعامل خوب ایران با جامعه بین‌المللی استقبال می‌کند و برای ارتقای آن سخت تلاش می‌کند.

۴-۴. ایران و چین باید دیپلماسی عمومی را با یکدیگر تقویت کنند

در سال‌های اخیر روابط رسمی ایران و چین به‌خوبی توسعه یافته است، امضای توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله بین دو کشور گواه خوبی برای توسعه روابط دو

کشور است. با این حال، باید بپذیریم که مردم دو کشور نه تنها دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به روابط دوجانبه دارند، بلکه برداشت‌های نامناسب زیادی از کشور مقابل نیز دارند. اگر ایران و چین امید به حفظ روابط بلندمدت و سالم دوجانبه دارند، باید نه تنها به تبادلات بین دولتی بلکه به تعامل خوب بین مردم دو کشور نیز توجه کنند. به‌رحال، توسعه پایدار و سالم دیپلماسی بدون حمایت مردم دشوار است. به عبارت دیگر، هم دولت چین و هم دولت ایران باید به توسعه دیپلماسی عمومی توجه کنند. هدف دیپلماسی عمومی در مرحله اول افزایش درک بهتر مردم از کشورشان است. در مرحله دوم دیپلماسی عمومی به فعالیت‌های تبلیغاتی دولت یک کشور به عموم مردم خارجی اشاره دارد. بعدها، گروه‌های جامعه مدنی، سازمان‌های اجتماعی و حتی افراد به‌طور فزاینده‌ای در فعالیت‌های دیپلماسی عمومی شرکت می‌کنند.

چین معتقد است که دیپلماسی عمومی زمانی است که دولت و مردم (شامل سازمان‌های اجتماعی، شرکت‌ها، رسانه‌ها، افراد و ...) شرایط ملی کشور خود را از دیدگاه‌های مربوط به خود برای عموم خارجی (از جمله مقامات دولتی) توضیح دهند، همچنین فعالیت‌های تبادل بین‌المللی برای توضیح سیاست‌های کشور خود، پاسخ به سوالات در مورد کشور خود و درک دیدگاه‌های یکدیگر را نیز تشریح کنند. اگرچه دولت‌های ایران و چین در سال‌های اخیر نسبت به روابط دوجانبه ابراز خوش‌بینی کرده‌اند، اما به‌صراحت می‌توان گفت، توسعه روابط دو کشور همچنان پر از مشکلات بسیار است.

اگر یک نظرسنجی عمومی در میان مردم ایران در مورد کشور چین انجام شود، جواب نظرسنجی به‌صورتی است که چین در ایران چندان محبوبیتی ندارد. به‌خصوص از زمان شیوع ویروس کووید ۱۹، وجهه چین در ایران بدتر شده است. این امر ناگزیر بر دیپلماسی ایران با چین تأثیر خواهد گذاشت. صداهای بسیاری در ایران وجود دارد که مخالف برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران با چین هستند، که کاملاً بازگویی این مشکل است. در واقع دیدگاه مردم چین در مورد ایران هنوز پر از سوءتفاهمات بسیار است، به‌ویژه اینکه بسیاری از مردم چین هنوز به جایگاه ایران در جهان پی نبرده‌اند و توجه کافی به ایران نداشته‌اند.

در حال حاضر، هم چین و هم ایران نیاز به تعمیق روابط دوجانبه دارند. اکنون که ایران و چین رسماً آغاز به کار توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله را اعلام کرده‌اند، به رسمیت شناختن و حمایت دو ملت از روابط دوجانبه اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. بدون مشارکت گسترده و عمیق دو ملت، روابط ایران و چین آینده روشنی نخواهد

داشت. از این نظر، ایران و چین باید با یکدیگر دیپلماسی عمومی خود را تقویت کنند تا مردم دو کشور نیاز به توسعه روابط دوجانبه را بهتر درک کنند. در روند اجرای دیپلماسی عمومی، دو کشور باید تمام تلاش خود را به کار گیرند تا از تبلیغاتی که هیچ اهمیت عملی ندارد اجتناب کنند، بلکه باید اقدامات عملی‌تری انجام دهند. اگرچه توسعه دو کشور در حال حاضر به‌شدت مکمل یکدیگر است، اما همچنان فاقد پلی برای همکاری است. چه در چین و چه در ایران، بسیاری از افرادی که امیدوار به همکاری با طرف مقابل هستند، در واقع به طرف مقابل اعتماد ندارند. ایرن و چین باید توجه ویژه‌ای به این موضوع داشته باشند.

نتیجه‌گیری

در جریان سفر رئیس‌جمهور چین، شی جین پینگ به ایران در ژانویه سال ۲۰۱۶، برای اولین بار به طرح همکاری جامع ۲۵ ساله دو کشور به‌صورت علنی اشاره شد. در ژوئن سال ۲۰۲۰، دولت ایران پیش‌نویس این طرح را تصویب کرد. در مارس سال ۲۰۲۱، ایران و چین به‌طور رسمی توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله را امضا کردند. این توافق تنها یک نقشه راه برای همکاری همه‌جانبه ایران و چین است و همکاری عملی همچنان به مذاکرات و ارتباطات عمیق بین دو طرف وابسته است. در طی سفر وزیر امور خارجه ایران به چین در ژانویه سال ۲۰۲۲، هر دو طرف آغاز رسمی اجرای طرح همکاری جامع ۲۵ ساله را اعلام کردند. از آن زمان، ایران و چین بر سر همکاری‌های خاص مذاکره کردند. هنگامی که هو چونهوا، معاون نخست‌وزیر چین، در دسامبر سال ۲۰۲۲ از ایران بازدید کرد، دو کشور ۱۶ یادداشت تفاهم را در چهارچوب توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله نهایی کردند. رئیس‌جمهور ایران در فوریه سال ۲۰۲۳ با تمرکز بر اجرای توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله به چین سفر کرد. در این سفر ایران و چین ۲۰ سند همکاری امضا کردند که بیانگر آن است که توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله دو کشور در نهایت می‌تواند وارد مرحله اجرایی شود. برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین از اولین اشاره عمومی تا امضای نهایی بیش از پنج سال طول کشید. از امضای رسمی تا امضای اسناد همکاری مشخص، دو سال دیگر نیز طول کشید. هفت سال طولانی نهنه‌تنها نشان می‌دهد که ایران و چین با جدیت در حال تعمیق همکاری هستند، بلکه نشان می‌دهد که راه تعمیق همکاری بین دو کشور هموار نیست. لازم به ذکر است که امضای تفاهم‌نامه‌هایی مانند برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین با کشورهای دوست

در حال حاضر یکی از پیگیری‌های دیپلماتیک ایران است و چین تنها هدف همکاری بلندمدت ایران نیست. البته تنها در خاورمیانه به غیر از ایران، چین چهار شریک استراتژیک جامع دیگر از جمله الجزایر، مصر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی را دارد.

اگرچه ایران و چین تنها گزینه و یا حتی اولین گزینه برای یکدیگر نیستند، اما تردیدی نیست که تعمیق روابط دوجانبه می‌تواند به نفع هر دو کشور باشد. امروز به‌عنوان یکی از قدرت‌های جهانی، جایگاه چین به‌طور کلی توسط جامعه بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. ایران از عمیق روابط با چین دست برنخواهد داشت. در این حال، چشم‌انداز توسعه ایران را نباید دست کم گرفت. ایران یکی از بزرگ‌ترین قدرت‌های نفت و گاز جهان است که دارای انواع مواد معدنی و موقعیت ژئواستراتژیک برتر است. علاوه بر این، ایران دارای شهروندان بالقوه‌ای است که عموماً تحصیلات عالی دریافت کرده‌اند. مشکلات کنونی ایران عمدتاً ناشی از سیاست‌هاست. در مقایسه با منابع طبیعی و انسانی که نسبتاً ثابت هستند، تغییر در سیاست یک کشور، چه فعال باشد و یا غیر فعال، نسبتاً آسان است. ایران پتانسیل تبدیل شدن به یک قدرت جهانی را دارد. تا جایی که به دیپلماسی و روابط خارجی ایران مربوط می‌شود، تقابل تهران و واشنگتن برای همیشه ادامه نخواهد داشت و بهبود تدریجی روابط ایران و قدرت‌های غربی اکنون به یک روند تبدیل شده یا در آینده به یک روند تبدیل خواهد شد. اما این بدان معنا نیست که ایران شرق را ترک خواهد کرد و به روابط خود با غرب پایبند خواهد بود. بر اساس تجربه دردناک کشورها از سقوط کامل به دست یک قدرت جهانی (ایالات‌متحده) در گذشته، به‌طور فزاینده‌ای به اجماع ایران برای اجرای دیپلماسی متوازن در میان قدرت‌های جهانی تبدیل شده است. حتی پس از بهبود روابط ایران با قدرت‌های غربی، چین همچنان یکی از اهداف اصلی دیپلماسی ایران خواهد بود.

برای چین، چیزی که نمی‌توان نادیده گرفت این است که دیپلماسی مؤثر چین با ایران را نمی‌توان از درک روش چین از شرایط سیاسی و اجتماعی داخلی ایران جدا کرد. چین باید ایران را از نظر داخلی به‌طور کامل درک کند، بدون این پایه، انجام دیپلماسی مؤثر با ایران برای چین دشوار خواهد بود. چین همچنین باید درک روشن‌تری از اوج توسعه روابط ایران و چین داشته باشد. در واقع، هیچ درگیری جدی بین ایران و چین نه در گذشته و نه در زمان حال وجود نداشته، که این امر عامل مساعدی برای دیپلماسی کنونی چین با ایران است. اما تاکنون ایران و چین

هرگز روابط دوجانبه نزدیکی برقرار نکرده‌اند، که تا حد زیادی می‌تواند تصور ایران را در رابطه با چین محدود کند.

همچنین برای ایرانیان برخی از ویژگی‌های ملی که در فراز و نشیب‌های تاریخ ایران شکل گرفته است. دیدگاه و درک متفاوت چینی‌ها و ایرانی‌ها از یکدیگر به دلیل فرایندهای توسعه ملی متفاوت، تفاوت تمرکز بین ایران و چین در داخل و خارج از کشور به دلیل سطوح مختلف در ساختار بین‌المللی و همچنین رقابت بین قدرت‌های جهانی، برقراری روابط نزدیک ویژه بین ایران و چین را حداقل در کوتاه‌مدت دشوار کرده است. بنابراین، اگرچه به نظر می‌رسد که توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله یک پیشرفت در روابط ایران و چین است، تعمیق روابط دوجانبه در واقع برای هر دو طرف مفید است و به همین دلیل دو کشور باید دیپلماسی خود را با یکدیگر ارتقا دهند، اما انتظارات یا ارزیابی‌های بیش از حد از این توافق نامناسب است و احتمال کمی وجود دارد که دو کشور به خاطر این توافق «متحد» شوند.

در یک کلام، تقریباً غیرممکن است که ایران به هدف اصلی دیپلماسی چین تبدیل شود، همچنین چین به هسته اتکای بلندمدت ایران تبدیل نخواهد شد. محتمل‌ترین توسعه روابط ایران و چین در آینده، وجود یک رابطه دوستانه دوجانبه بر اساس منافع متقابل است. اگر ایران و چین بتوانند از توافقنامه همکاری جامع ۲۵ ساله برای ایجاد کانالی روان که مبادلات رسمی و غیر رسمی را پوشش دهد و همچنین پل ارتباطی بهتری بین دو ملت ایجاد کنند، آنگاه این یک گام بزرگ رو به جلو برای روابط دو کشور خواهد بود.

فهرست منابع

- خبرگزاری رضوی (۲۰۲۰) ، نظر مقام معظم رهبری درباره همکاری‌های ایران و چین
<https://www.razavi.news/fa/report/58059>
- خبرگزاری دانشجویان ایران (۲۰۲۰)، مشاور روحانی: داشتن طرح همکاری ۲۵ ساله با یک کشور نشانه ضعف نیست
<https://www.isna.ir/news/99041712444/>
- خبرگزاری مهر (۲۰۲۰)، برنامه ۲۵ ساله همکاری‌های جامع ایران و چین تصویب شد،
<https://www.mehrnews.com/news/4954940>
- خبرگزاری تابناک (۲۰۲۰)، تصویب سند ۲۵ ساله ایران و چین در هیئت دولت و چند نکته
<https://www.tabnak.ir/fa/news/986274>
- همشهری (۲۰۲۰)، اعتراض تند احمدی‌نژاد به قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین،
<https://www.hamshahrionline.ir/news/526488>

References

- Abdol Mohammad Kashian and Seyedeh Neda Rahimi (2023), The Optimal Strategy of the Islamic Republic of Iran in managing Trade Relations with China: Game Theory Approach, A Quarterly Journal of Foreign Relations, (14)4:218-252.
- A Fathollah-Nejad (2020), The Islamic Republic of Iran Four Decades On: The 2017/18 Protests Amid a Triple Crisis, Brookings Doha Center.
- Amin Saikal(2020), Iran Rising: The Survival and Future of the Islamic Republic, Princeton University Press.
- Anoushiravan Ehteshami, Niv Horesh, and Ruike Xu (2018), Chinese-Iranian mutual strategic perceptions, The China Journal, (79,)1,1-20.
- Anoushiravan Ehteshami (2022), Asianisation of Asia: Chinese-Iranian Relations in Perspective”, Asian Affairs, (53)1.8-27.
- Ariane Tabatabai and Dina Esfandiary (2021), Triple-Axis: Iran's Relations with Russia and China, I.B. Tauris.
- Asef Bayat (2023). Is Iran on the Verge of Another Revolution? Journal of Democracy, (34).2,19-31.
- China daily (2016). Joint statement between China and Iran on the Comprehensive Strategic Partnership (Full Text), https://www.chinadaily.com.cn/world/2016xivisitmiddleeast/2016-01/23/content_23216249.htm.
- China's Ministry of Foreign Affairs (2020). Ministry of Foreign Affairs Spokesperson Hua Chunying hosted a regular press conference on July 13, 2020, http://hr.chinaembassy.gov.cn/eng/fyrth/202007/t20200713_9800146.htm
- Christian Reus-Smit, Ayşe Zarakol (2023). Polymorphic justice and the crisis of international order, International Affairs, (99)1,1–22.
- Dawn C. Murphy (2022). China's Rise in the Global South: The Middle East, Africa, and Beijing's Alternative World Order, Stanford University Press.
- Department of Industrial Development, National Development and Reform Commission (2022). Unswervingly promote the high-quality development of manufacturing industry, Research on Xi Jinping's Economic Thought, (1)3,38-43.
- Foad Izadi and Esfandiary Khodaee(2017), The Iran Factor in U.S.-China Relations: Guarded Engagement vs. Soft Balancing, China Quarterly of International Strategic Studies, (3)2, 299-323.
- Hadi Torki and Shahrouz Shariati (2023), Discourse Analysis of Iran and China Leaders towards the International System, A Quarterly Journal of Foreign Relations, (15)3:134-156.
- Hongda Fan (2018). The characteristics of Iran's main nation and state from the perspective of its historical rise and fall, West Asia and Africa, 1,110-134.
- Hongda Fan (2020). China-Iran Relations Based on National Development and Social Psychological Comparison, West Asia and Africa, 4, 144-160.
- Iran Press (2022). Iran's exports to neighboring countries show a 48% increase, https://iranpress.com/content/57170/iran-exports-neighboring-countries-show-48-increase?__cf_chl_tk=Kv54.HMavtXQqf.FhaphN2KIurI7EXhfbEaAZAfbHw-1711901803-0.0.1.1-1642.

- Iran Front Page (2019). Iran Islamic Revolution: Achievements of Four Decades, <https://ifpnews.com/four-decades-of-islamic-republic-achievements-and-successes/>.
- IRNA (October 1, 2019). Review of major events in Iran-China relations since the founding of New China, <https://zh.irna.ir/news/83499351/>.
- IRNA (October 13, 2019). Iranian Ambassador to China: Developing Iran-China relations is the priority of the two countries' respective diplomacy, <https://zh.irna.ir/news/83514619/>.
- IRNA, (June 24, 2020). Zarif: Iran, China stress reinforcing strategic ties, <https://en.irna.ir/news/83832930/Zarif-Iran-China-stress-reinforcing-strategic-ties>.
- IRNA (July 12, 2020). Vaezi: Enemies misportray 25-year draft document with China to use as pressure leverage, <https://en.irna.ir/news/83852574/Vaezi-Enemies-misportray-25-year-draft-document-with-China-to>.
- IRNA (February 14, 2023), Iran and Chinese Authorities Sign 20 Cooperation Documents, <https://zh.irna.ir/news/85030284/>.
- IRNA (February 20, 2023), Iran-China deal to enter implementation phase in next two months", <https://zh.irna.ir/news/85035832/>.
- Jacopo Scita (2022), China-Iran Relations Through the Prism of Sanctions. *Asian Affairs*, (53), 1, 87-105.
- Jinghao Zhou (2022). *Great Power Competition as the New Normal of China-US Relations*, Palgrave Macmillan.
- Julia Chuang (2020). *Beneath the China Boom*, University of California Press.
- Lanyu Liu (2020). Strategy or Expediency: How does Iran View China-Iran Comprehensive Cooperation? *Regional Watch*, (1)2, 1-5.
- M. Ehsan Ahrari (2001). Iran, China, and Russia: The Emerging Anti-US Nexus?. *Security Dialogue*, (32)4, 453-466.
- Mehrnews, (2023). Iran non-oil trade with neighbors increases to \$3.5 bn, <https://en.mehrnews.com/news/200571/Iran-non-oil-trade-with-neighbors-increases-to-3-5-bn>.
- Official website of the President of the Islamic Republic of Iran (2023) , Dr Raisi raised before leaving for China; Cementing ties with China has a serious backwardness that we must overcome/ Iran, China have serious will to improve level of relations/ Signing of 20 documents of cooperation between officials the two countries, <https://www.president.ir/en/142420>.
- Pars Today (September 23, 2020). Iran's foreign minister to visit China, <https://parstoday.com/zh/news/iran-i56060>.
- People's Daily (2021). Iranian President Rouhani meets Wang Yi", http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2021-03/28/nw.D110000renmrb_20210328_7-03.htm.
- Rauf Rahimi and Bahareh Sazmand (2024), Analysis of China's mediation in Iran-Saudi relations in 2023, *A Quarterly Journal of Foreign Relations*, (15)4: 125-148.
- Ryan Hass, *Stronger: Adapting America's China Strategy in an Age of Competitive Interdependence* (New Haven: Yale University Press, 2023).
- Ryan Hass (2023). *Stronger: Adapting America's China Strategy in an Age of Competitive Interdependence*, Yale University Press.
- Saman Ayesha Kidwai (2019). The Rise of Iran as a Regional Power, *A Journal of International Affairs*, (76) 2, 313-328.

- Tasnimnews (September 28, 2022). Iran's Non-Oil Exports Grow by 40% in 11-Month Period despite Sanctions, <https://www.tasnimnews.com/en/news/2022/03/31/2688951/iran-s-non-oil-exports-grow-by-40-in-11-month-period-despite-sanctions>.
- Tehran times (July 17, 2020). Zarif says Iran won't give an inch of its soil to China in the 25-year partnership, <https://www.tehrantimes.com/news/450116/Zarif-says-Iran-won-t-give-an-inch-of-its-soil-to-China-in-the>.
- Tehran Times (December 14, 2022). Iran, China finalize 16 MOUs under 25-year agreement framework, <https://www.tehrantimes.com/news/479673/Iran-China-finalize-16-MOUs-under-25-year-agreement-framework>.
- Wei Shan (2021). Political Stability In China's Changing Social Landscape, World Scientific Publishing.
- Zhu Junbi. Our country has established a complete modern industrial system, Economic Daily, September 22, 2019.